

**Малахова Олена Леонідівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Тернопільського національного
економічного університету
м. Тернопіль**

**Теоретичні аспекти організації роботи банків
з проблемними кредитами**

Анотація. У статті розглянуто основні теоретичні засади організації діяльності банків щодо ідентифікації проблемних кредитів та оптимізації їх кредитних портфелів. Особливої уваги автор приділяє дослідженню основних причин виникнення проблемної заборгованості у банках та аргументує послідовність дій банківських установ щодо реалізації роботи банку з проблемними кредитами.

Аннотация. В статье рассмотрены основные теоретические аспекты организации деятельности банков относительно идентификации проблемных кредитов и оптимизации их кредитных портфелей. Особенного внимания автор уделяет исследованию основных причин возникновения проблемной задолженности в банках и аргументирует последовательность действий банковских учреждений относительно реализации работы банка с проблемными кредитами.

Summary. In the article basic theoretical principles of organization of activity of banks are considered in relation to authentication of problem credits and optimization of them credit brief-cases. Special attention an author spares research of principal reasons of origin of problem debt in jars and argues the sequence of executions of bank institutions in relation to realization of work of bank with problem credits.

Ключові слова. Проблемні кредити, кредитний портфель, кредитний ризик, фактори, які впливають на зростання збитків банку за позиками, прострочені та сумнівні кредити, причини виникнення кредитних ризиків, алгоритм роботи банку з проблемними кредитами.

Актуальність дослідження. Першочерговою проблемою для банків у період розгортання фінансової кризи стало швидке погіршення якості кредитних портфелів. Характерними її ознаками стали порушення графіків обслуговування позик позичальниками, які донедавна вважалися надійними. Причиною цього є не лише нерозуміння керівництвом банків сутності даної проблеми, а й законодавча неврегульованість низки питань. Банківські установи змушені шукати нові шляхи вирішення проблем стосовно прострочених позик поза правовим полем, що ускладнює вихід банків із кризи і робить його ще більш затяжним. За таких обставин особливого значення набуває діяльність комерційних банків щодо забезпечення повернення виданих позичок, позаяк саме від ефективності її організації на мікрорівні в частині унеможливлення ризиків залежить його прибутковість, а відтак і поступальний динамічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень. Значну увагу у вивченні суті кредитного ризику та управління проблемними кредитами приділяли такі фахівці як О. Барановський, В. Вітлінський, І. Гуцал, О. Дзюблюк, О. Пернарівський, Я.

Наконецький. М. Дмитренко, С. Олексієнко, Т. Коршикова, О. Євтух у своїх працях досліджували питання управління ризиками в комерційних банках. Втім, слід зазначити, що попри ґрунтовність досліджень природи кредитного ризику та методологічних засад управління ним, недостатньої уваги, вищевказаними авторами, приділялося саме організації роботи банків з проблемними кредитами як вияву кредитного ризику.

Метою даного наукового дослідження є дослідження суті проблемних кредитів, причин їх виникнення, а також узагальнення і систематизація можливих методів управління проблемними кредитами.

Виклад основного матеріалу. Однією із характерних тенденцій для банківської системи в 2010 році стало збільшення частки проблемних кредитів, причому оцінки такої частки відрізняються. Станом на 1 листопада 2010 року частка проблемних кредитів у портфелях банківських установ становила 11,9% (89,667 млрд. грн. при загальному обсязі наданих кредитів 750,233 млрд.) [6]. Для порівняння: на 1 січня 2010 проблемні кредити становили 69,935 млрд. гривень, або 9,4% у загальному обсязі виданих позик. За оцінками міжнародних рейтингових агентств, об'єм проблемних кредитів в українській банківській системі більш значний, ніж декларує НБУ. Так, за оцінками різних рейтингових агентств фактична частка проблемної заборгованості в Україні складає від 35 до 55 %.

Відмінність оцінок НБУ та рейтингових агентств щодо частки проблемних кредитів в українських банках пояснюється насамперед різними методиками розрахунків. Так, НБУ не зараховує до проблемних реструктуризовані позики. Також різниця в оцінках “поганих” боргів зумовлена насамперед тим, що регулятори банківської системи вважають “прострочкою” несплачені відсотки і невнесену своєчасно частину кредиту, а більшість банкірів – усе тіло кредиту, за яким почалися неплатежі (як це, власне, й прийнято за міжнародними стандартами). Мало того, сьогодні вельми непросто скласти загальну картину обсягів “прострочки” й неплатежів за банківськими кредитами, оскільки банки вкрай неохоче визнають свої борги простроченими, до останнього реструктуризуючи позики, щоб не погіршувати показники своїх балансів.

Аналіз зарубіжної банківської практики щодо виділення факторів, які найбільше впливають на зростання збитків банку за позиками, дозволяє зробити такі висновки: за даними Світового банку [1, с. 83], внутрішні фактори для банку є причиною 67% збитків банку за позиками, а частка зовнішніх факторів складає, відповідно, 33% збитків. Як свідчать дані, значний

негативний вплив на фінансовий результат банківських установ чинять внутрішні фактори, а саме: 1) нестача забезпечення (22%); 2) недостовірна оцінка інформації при вивченні заявки на позику (21%); 3) слабкість операційного контролю і затримки у виявленні і реагуванні на попереджувальні сигнали (18 %); 4) незадовільна якість забезпечення (5%); 5) неможливість отримання обумовленого у договорі забезпечення (1%). Цілком очевидно, що саме внутрішні фактори, які можуть призвести до значних збитків банку при кредитуванні, стали першопричиною погіршення якості кредитних портфелів та виникнення проблемної заборгованості. Саме тому нині основним завданням менеджменту при управлінні проблемними кредитами є мінімізація збитків за кредитними операціями банку з допомогою відповідних методів управління.

Для ґрунтовного дослідження проблеми неповернення кредитів, на наш погляд, необхідно зосередити увагу на вивченні сутності проблемних кредитів, оскільки у літературних джерелах не напрацьовано єдиного підходу до визначення цієї категорії. Так інтернет–енциклопедія «Вікіпедія» тлумачить «погані» (проблемні) активи як такі, що мають комерційну цінність, але пов'язані із суперечкою, конфліктом, ризиком втрати, збитками або неефективним управлінням. Однозначного терміна «проблемний кредит» не має. За визначенням Базельського комітету з банківського нагляду, проблемним кредитом є кредитний продукт, який характеризується істотним порушенням строків виконання зобов'язань перед банком, ознаками погіршення фінансового стану боржника, суттєвим зниженням якості чи втратою забезпечення.

Міжнародний валютний фонд вважає проблемним кредитом зобов'язання, повне погашення якого є сумнівним внаслідок неадекватного фінансового стану позичальника чи забезпечення за даним зобов'язанням, і прострочення сплати основного боргу та / або відсотків за яким перевищує 90 днів. Федеральна резервна система США під проблемним розуміє кредит чи позику, що не приносять доходів, тобто відсоткових платежів, виплата відсотків за якими затримується більш як на 90 днів. Центробанк Росії визначає проблемний кредит як прострочену й сумнівну кредитну, вексельну і

відсоткову заборгованість, а також прострочену заборгованість за комісійними платежами [2, с. 21].

Отже проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, які дозволяють банку мати сумнів щодо повернення позики. До категорії проблемних кредитів, на нашу думку, повинні бути віднесені такі кредити: а) усі прострочені кредити, незалежно від їх категорії ризику; б) усі кредити, за якими обліковуються прострочені, сумнівні чи несплачені доходи, незалежно від їх категорії ризику; в) строкові кредити, віднесені до категорій ризику «сумнівний», «безнадійний»; г) інші кредити, які не мають перелічених ознак проблемності, однак їх позичальники у системі банку мають принаймні ще один кредит, який має такі ознаки.

Загалом кожний банк, навіть за умов стабільного функціонування, має у своєму портфелі проблемні кредити і тому головне питання полягає у встановленні допустимого для банку рівня цих кредитів щодо загальної вартості виданих позик. Для зарубіжних банків прийнятними є такі значення показників: питома вага списаних позик у загальному обсязі виданих — 0,25 — 0,75%; питома вага прострочених позик (понад 90 днів) у загальному обсязі виданих — 0,5 — 3%. Якщо останній показник сягає рівня 7%, то становище банку визначається як кризове. Для вітчизняної банківської системи значення аналогічних показників мають досить широкий діапазон коливань: від 2% до 30% і вище [3, с.297]. Особливо слід наголосити, що значна кількість прострочених кредитів призводить до падіння довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем з платоспроможністю та ліквідністю, погіршення репутації банку. Крім того, банк повинен нести додаткові витрати, пов'язані з вимогами щодо повернення кредиту, частина активів банку заморожується в формі непродуктивних. Такі втрати за своїми розмірами можуть набагато перевищити прямі збитки від непогашеної позики.

Цілком очевидно, що наявність у кредитному портфелі прострочених та сумнівних кредитів обумовлена, перш за все, високою ризиковістю кредитних операцій комерційних банків та потребує додаткових заходів запобігання або унеможливлення кредитних ризиків в частині провадження ефективного управління. Основні причини ймовірності виникнення кредитних ризиків, з нашої точки зору, необхідно розглядати у розрізі суб'єктів кредитних відносин, оскільки вони можуть бути обумовленими, з одного боку — неналежною організацією діяльності банку щодо реалізації кредитного процесу, так і неспроможністю позичальника за певних обставин

дотримуватися умов кредитної угоди – з іншого. Розмежування причин виникнення кредитних ризиків у розрізі суб'єктів кредитних відносин подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

Причини виникнення кредитних ризиків [4, с. 132]

Причини появи кредитних ризиків, що здатен спровокувати банк	Причини виникнення кредитних ризиків, що залежать від позичальника
1. Необгрунтовано ліберальне ставлення до позичальника при розгляді заявки на отримання кредиту	1. Слабке та безвідповідальне керівництво підприємством, недобросовісна конкуренція та діяльність інших банків.
2. Неякісне провадження оцінки кредитоспроможності позичальника внаслідок недостатнього професіоналізму банківський спеціалістів або відсутності чіткої методики проведення оцінки фінансового стану позичальника	2. Погіршення якості продукції, товарів та послуг, помилки в маркетинговій діяльності, оцінці ринків збуту продукції суб'єктів господарювання
3. Помилки в оцінці забезпечення позики внаслідок завищення його ринкової вартості, ліквідності тощо	3. Послаблення з боку позичальника власного контролю за станом фінансових ресурсів, котре проявляється: 1) у зростанні дебіторської заборгованості, невиробничих витрат; 2) у затримці строків трансформації матеріальних цінностей у грошові; 3) у недоотриманні доходів для покриття заборгованості.
4. Неповне відображення у кредитному договорі умов, що забезпечують інтереси банку щодо повернення позики та сплати відсотків за нею повною мірою	4. Невиконання контрактів позичальником або його контрагентом (постачальником сировини, діловим партнером або замовником).
5. Відсутність контролю за позичальником у період користування кредитом та погашенням позики (проведення обстежень, перевірок використання кредиту та стану забезпечення позики, контроль поточної фінансової діяльності клієнта тощо)	5. Неотримання доходів для покриття заборгованості фізичними особами-позичальниками
6. Надмірне розширення або швидке збільшення обсягів кредитних операцій, а саме: надання позик в обсягах, що не відповідають капіталу банку; розширення кредитної діяльності на регіони та сфери, не знайомі банку або для функціонування в котрих банк недостатньо оснащений тощо.	6. Навмисне порушення позичальником умов кредитного договору.

З даної таблиці випливає, що першопричини появи кредитних ризиків в однаковій мірі можуть виникати як у кредитора, так і у боржника. До факторів появи труднощів з поверненням кредиту, що лежать поза межами контролю банку, слід віднести: погіршення економічної кон'юнктури, що враховує макроекономічні проблеми (спад, криза виробництва, інфляція, стагфляція, криза неплатежів, котрі утруднюють, а подеколи й не уможливають підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання); зміну політичної ситуації в країні тощо.

На практиці існує багато сигналів, які свідчать про погіршення фінансового стану позичальника та про підвищення ймовірності неповернення кредиту. Завдання кредитного

працівника полягає в виявленні таких сигналів якомога раніше, перш ніж ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими.

Попри те, що кожний проблемний кредит має свої особливості, про виникнення труднощів у позичальника свідчать однакові факти (рис.1).

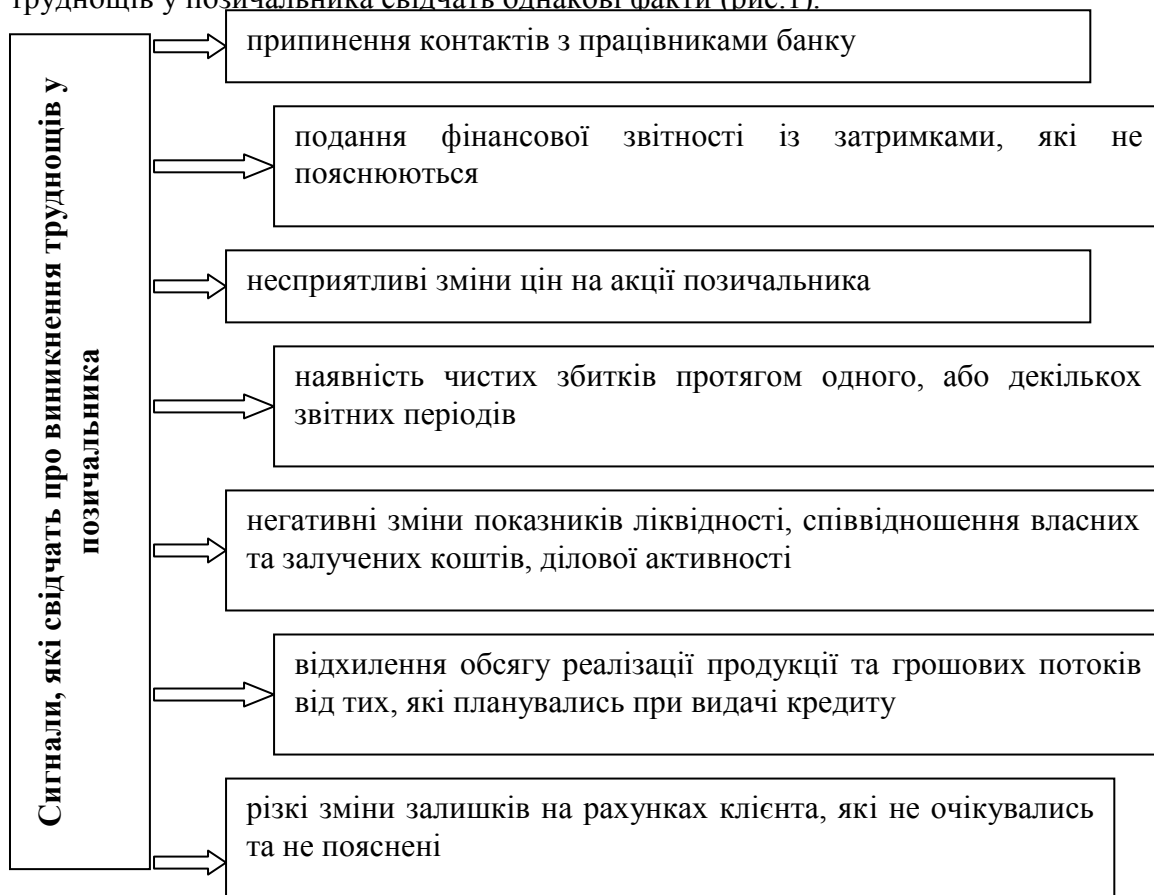

Рис. 1. Сигнали, які свідчать про виникнення труднощів у позичальника

*складено автором на основі [5, с. 15]

Таку інформацію отримують з фінансових звітів, контактів з позичальником, внутрішніх та ринкових джерел інформації. Ринкові джерела інформації є найціннішими, оскільки дають змогу передбачити негативний розвиток подій і вжити заходів щодо їх упередження.

Отже в умовах високої ризиковості банківської діяльності особливої уваги потребує розробка дієвих заходів щодо уникнення чи зменшення проблемної або ж простроченої заборгованості. Вивчення причин банкрутства та важкого фінансового стану ряду комерційних банків, а також принципів та закономірностей технології банківської справи приводить до висновку, що існуючих проблем можна уникнути шляхом проведення виваженої політики з проблемними кредитами та застосування нових банківських технологій у сфері кредитування.

Загалом тривала і ретельна робота банку з проблемними кредитами складається із трьох послідовних фаз: 1) аналізу документів; 2) розробки невідкладних заходів; 3) визнання неплатоспроможності боржника (рис. 2).

Рис. 2 Алгоритм роботи банку з проблемними кредитами

I. ФАЗА АНАЛІЗУ ДОКУМЕНТІВ, тобто розробка так званих «лікувальних заходів» банку, а саме заходів, спрямованих на відновлення кредитоспроможності клієнта. На підставі вивчення потенційних можливостей позичальника складається проект майбутнього розвитку компанії.

II. ФАЗА НЕВІДКЛАДНИХ ЗАХОДІВ передбачає розробка стратегії можливої реакції на труднощі позичальника. Вона може мати вигляд:

1) реабілітації, а саме:

По-перше, може укладатися додаткова (модифікована) угода, за якою позичальнику надається відстрочка у погашенні кредиту на період коригування своєї господарської діяльності, або може ставитися питання про додаткове забезпечення кредиту.

По-друге, банк може обмежувати активність позичальника, наприклад стосовно придбання нового обладнання, або на виплату грошових винагород працівникам.

По-третє, банк може брати участь в управлінні фірмою у вигляді делегування співробітника банку в управлінські структури компанії з наданням йому контрольних функцій, або у вигляді рекомендації здійснити кадрові зміни у керівництві).

2) ліквідації стосунків банку з боржником у випадку, якщо у кредитній угоді передбачена вимога дострокового повернення боргу.

III. ФАЗА НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ, протягом якої вирішуються питання, пов'язані із банкрутством чи реорганізацією неплатоспроможного клієнта. Внаслідок

розгляду справи про банкрутство в арбітражному суді може бути прийняте рішення про: 1) санацію боржника шляхом його реорганізації чи приватизації; 2) переведення боргу або заміну боржника; 3) визнання банкрутом і стягнення заборгованості з його майна.

Висновки. Отже загалом побудова кредитних взаємин повинна базуватися на основі базових принципів партнерських взаємовідносин з боржниками, оскільки це дозволить вирішити усі конфліктні ситуації цивілізованим шляхом, застосовуючи інструменти законодавчого характеру щодо врегулювання проблемної заборгованості оперативно і з максимальним економічним ефектом. Нині в цьому і полягає головне завдання банку: з одного боку – як повернути кредит, а з іншого – не втратити клієнта.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно підкреслити, що у перспективі комерційним банкам з метою недопущення зростання проблемної заборгованості та забезпечення фінансової стійкості необхідно зробити більш жорсткими правила щодо видачі кредитів, забезпечити об'єктивну оцінку фінансового стану позичальників, контролювати хід кредитного процесу здійснюючи цільові перевірки, значно підвищити ефективність систем управління ризиками.

Список використаних джерел

1. Реверчук С.К., Ковалюк О.М., Стрельбицька Л. М., Крупка М.І. та ін. Влада. Банки. Бізнес: політекономія взаємодії і розвитку: Наукова монографія / [За ред. д. екон. наук, проф. С.К. Реверчука]. - К.: Атіка, 2002. – 320 с.
2. Барановський О. Проблемні банки: виявлення й лікування /Барановський О. // Вісник НБУ № 11/(165) – 2009. - С. 18- 31.
3. Примостка Л.О. Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
4. Дзюблюк О.В, Малахова О.Л. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки /Дзюблюк О.В, Малахова О.Л./ : Монографія. - Тернопіль.: Вектор, 2008. – 324 с.
5. Александров А.Ю. Управление проблемными активами в кризисных условиях. /Александров А.Ю. // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1. – С.12-21.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua>